

Grepl, Miroslav

Předmětový genitiv v jazyce Tylovy prózy

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1960, vol. 9, iss. A8, pp. [29]-40

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101265>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MIROSLAV GREPL

PŘEDMĚTOVÝ GENITIV V JAZYCE TYLOVY PRÓZY

A. Genitiv předmětový po kladném slovese

Při rozboru Tylova jazyka se setkáváme s velkým množstvím sloves, která mají u sebe ještě předmět v genitivu, kdežto dnes jsou to už z velké části slovesa s vazbou akusativní nebo předložkovou.

Běží v podstatě o slovesa dvojího typu. U jedněch je genitivní vazba stará, původní a drží se v době Tylově jako archaismus, podporovaný a uměle udržovaný soudobou jazykovou teorií (např.: *pykati čeho*, *poslouchati čeho*, *pozdvihnouti čeho*, *chrániti čeho*...), druhou skupinu pak tvoří slovesa, u kterých je genitivní vazba nepůvodní, analogická (např.: *bořiti čeho*, *poraziti čeho*, *sepsati čeho*, *uměti čeho*...).

1. Tendence dávat přednost rekcí genitivní před třebaš i starší vazbou s akusativem nebo s pádem předložkovým je v knižní obrozenské češtině prvních tří desetiletí minulého století velmi silná. U mnohých autorů pramenila z názoru, že genitivní vazby jsou starobylejší a spisovnější než akusativní. V oblasti tzv. „vysoké“ literatury umělecké, na jejímž počátku stojí básnické překlady Jungmannovy, je hojně užívání genitivních vazeb navíc motivováno stylisticky, tj. programovým úsilím o slohovou vznešenost, neobyčejnost a exklusivitu uměleckého jazyka. Genitivní konstrukce byly jedním z mnoha prostředků, kterým se této slohové vznešenosti dosahovalo, neboť se na pozadí živých vazeb akusativních cítily jako prostředky nemající ráz „obyčejné mluvy“.¹

Rozbor uměleckého i vědeckého jazyka tohoto období ukazuje, že se skutečně po mnohých slovesech s rekcí akusativní klade v praxi určení genitivní. Genitivní vazby nejsou sice v těchto případech úplně důsledné, alternují s vazbami akusativními, a to často i v jazyce téhož autora, avšak právě tato nedůslednost v jazykové praxi jednotlivých spisovatelů zcela zřetelně ukazuje, že šlo v daleko větší míře o zálibu nežli o skutečný strukturální jev, tj. o pevně ustálenou vazbu daného slovesa.

K nadměrnému užívání genitivních konstrukcí přispívala i skutečnost, že samo povědomí o spisovné normě nebylo u aktivních uživatelů spisovného jazyka nijak pevné, a to jednak pro její značnou objektivní rozkolísanost, jednak pro poměrně velkou odlehlost veleslavínského jazyka, který se stal jejím základem. Podporovala je nepřímou i soudobá jazyková teorie, a to požadavkem, aby se po záporných slovesech důsledně kladl genitiv záporový.

Všechny tyto okolnosti vedly v praxi k tomu, že se v obrozenské češtině nejen držely mnohé staré a často už zcela knižní vazby genitivní, nýbrž že se genitivní konstrukce dočasně velkou měrou šířily i u sloves s původní vazbou akusativní. Došlo tak v této oblasti k poměrně značnému rozkolísání spisovného jazyka, neboť

v praxi se neužívalo ani starých původních ani sekundárních genitivních konstrukcí zcela důsledně.

Velkou frekvencí genitivních vazeb v obrozenské češtině dobře ilustrují následující doklady:

čekali dalších rozkazů ChochJiří 46-191; měst v zástavu dáti ČČM39-7; obyčejného práva konaje t. 21; místa mítí mohlo ČČM34-37; zajisté bychom horlivějších vlastenců a jazyka českého zastavatelů měli RuLObr20; slovem i činem Čechův svých... napomínal ČČM39-158; nepřítel pokojně očekával ChochDog63-59; přišel-li kdo rodičů navštívit SychraPov15-8; aby rád jeho smrti plakal t. 25; táhl si podrobit východu ČČM35-353; jině svých obličejů jeho krví pomáží Rozml9-70; podtali věkovitých lip FilKv34-27; jímoch očí svých pootevřel Hvěz112; potvrditi pravdivosti ČČM35-321; i svých... rodičů překvapil Kv34-154; převyšuje jiných krajů ČČM39-20; přislíbil odměny znamenité Krok3-73; přidáme zde i jiných příkladů ČČM39-277; musila by... rozšířiti již stávajících průlivů ČV35-28; pilně mimojdoučích pozoroval SabKv35-94; rozdělil svých společníků na dvě částky ČČM39-5; počnou stavěti bytů TomsaHlas07-226; uvozovati slov ČČM34-50; posud vraždili starších obcí ChochDrak46-4; nevedení známosti... vymáhá ČČM34-37; schopných sobě následovníků vypořádávali ČČM39-283; slov cizích sobě vypůjčovati RuLObr13; vyzývá všech svých rodákův ČČM39-7; ztratil hlasů srdce ChochOd47-3; ztratil války své ČČM39-303 a mnohé jiné.

Dokladů na genitivní konstrukce — staré původní i nové nepůvodní — poskytuje obrozenská čeština neomezené množství. Vládlo tu však, jak jsme připomněli výše, i značné kolísání a nejednotnost, ponechávající často autorovi na vůli, jaké vazbě dá přednost. Jazyková theorie tím, že požadovala po záporných slovesech důsledné užívání genitivu záporového a že obhajovala i zcela zastaralé genitivní konstrukce původní, šíření genitivních vazeb „nad míru“ nepřímou podporovala.

2. Odmítavé stanovisko k nadměrnému užívání genitivních vazeb zaujímá však už J. Kollár: „Vůbec i omrzelé i zbytečné jest to časté a nesčíslné užívání genitivu, a zplynulo odtud, že vzdělavatelé naší řeči nedali na to pozor: že již myšlenka trochu, z částky a. t. d. v samém časoslově vězí, když se mu předložka představí.“² Podobně se se vyslovuje i Fr. L. Čelakovský. Odmítá genitivní konstrukce zvláště tam, kde je možno chápat je také jako akusativ plurálu: „Užívání genit. místo akkus. až příliš po našem jazyku se rozlezlo, tak že se dvojsmyslu, někdy i nesmyslu těžko uvarovati. Myslím, žeby radno bylo, kde toho mluva naše strpí, vždy raději místo gen. užívati v pádu takovém akkusativu, a místo *podáváje ruky* u př. *podáváje ruku*, říkati; neboť i naši staří v tom pádu obojím nám stojí za důvod.“³

Proti šíření nepůvodních, analogických konstrukcí genitivních rozhodně vystoupil J. Jungmann v *Napomínatelí*. Uvádí dlouhý seznam sloves, po kterých má stát akusativ místo nesprávně užívaného genitivu: „V nových spisech klade se velmi často genitiv místo accusativu, a sice po slovesech: *bořiti, bráti, činiti, dáti, držeti, jmenovati, hubiti, konati, koupiti, mítí, obdržeti, odvyknouti, odejmouti, odkryti, osvoboditi, podmaniti, podstoupiti, poraziti, překonati, přemoci, přechkati, přinášeti, přivěsti, provozovati, sepsati, stíhati, trestati, tisknouti, učiniti, uměti, ustanoviti, utiškovati, věsti, viděti, vyjmouti, vydati, vykonati, vypraviti, vysvoboditi, zachovati, založiti, zděditi, znáti, způsobiti, zříditi, ztratiti, zvěděti, a jiná mnohá...“⁴*

V témž *Napomínatelí* však hájí staré původní genitivní vazby proti pronikajícím konstrukcím s akusativem: „Na proti tomu kladou accusativ, kde genitiv státi má, jako po slovesech *dobyti, chrániti, dostati, chopiti se, nenáviděti, potloukati, pykati, pomstiti, uděliti, žádati* atd.“⁵

3. Uvedli jsme už, že je nadměrné množství genitivních konstrukcí charakteristické i pro jazyk Tylův. Zvláště hojně jsou případy genitivní reky v jeho rané próze z třicátých a z první poloviny čtyřicátých let. To dokazuje, že Tylův jazyk tkví svými kořeny pevně v dobovém usu spisovném, že nevrůstá z lidového základu.

Těsný je po této stránce zvláště jeho vztah k jazyku a slohu „vysoké“ historické prózy z let dvacátých.

Z původních nebo starších vazeb genitivních žijí u Tyla na příklad tyto:

- čekati: *pacholci čekali rozkazů SvaKv34-226; čekatě času přihodnějšího TatPo46-18;*
dostati: *ráda byste již novin... dostala ZlatSe10-42; že potřebného naučení dostane Po46-191;*
dovstati: *abych toho i dovedl BenSe10-155;*
hájití: *hájíme bohů svých PPSe10-185; neopominul ale hájiti svého domácího práva ProchKv35-285;*
hledati: *a krev rozpěněná v těle masatém hledá v rochtavém oddychování úlevy PPJN33-215; hledajíc meče nebo dýky DceKv42-89;*
chovati: *že těchto mě nejmilejších darů vždy co nejšetrněji chovati budu Kv35-312; Rohác mezi řečí její byl se neživému stroji podobal, jenžto nepohybný zevnitř, v utrobě chová rychle se honicích koleček SvaKv34-179;*
chrániti: *„Bohové slyšeli slib náš, i chránit služebníků věrných“ PPSe10-174;*
nalézti: *i pomocníků nalezl Kv34-11; že sice v životě pražském obrazů nalezne Kv35-418; tam doufali náhrady za nynější bídu naleztí BranSe10-277;*
nechati: *zlatého soudku necháme ZeKv39-37;*
očekávati: *a očekával milostného dne BenSe10-160; kdo očekává jistého spasení BranSe10-276; očekávaje příjezdu přítele Vilima ProchKv35-352;*
oželeti: *musela pak i osobní svobody oželeti BranSe10-259;*
podati: *kdybych podal jediného prstu k těm nátlakům BranSe10-335;*
pohnati: *pohnavše tedy koní BenSe10-142;*
poskytnouti: *at mi chromému lepší berli poskytnou Kom Kv34-4; „snadže ti moje slova nějaké útěchy poskytnou“ KatPo46-211;*
poslouchati: *„Černoboh mi ustelíž... budu-li déle poslouchati marných slov“ PPSe10-182; svět bude s podivěním poslouchati rozmluvy mé LBVlast40-139;*
potřebovati: *k čemu jich potřebujeme TatSe10-101;*
pozvednouti, pozdvihnouti: *pozdvihl opět listu SvaKv34-246; zraků svých k choti pozvedla PPSe10-72;*
požádati: *požádal občerstvení nebo noclehu LichKv35-95; dívky uprchlé požadují PPSe10-211;*
prostiti: *neprátele všeliké novinky prostím KomKv34-4; kterých paní Zuzana nyní prositi chtěla ZlatSe10-27;*
přáti: *přeji vám dobrého vyspání Kv34-43;*
slyšeti, slychati: *vy slyšete hlasu mého PPSe10-202; co by proti naučení bylo, jakého jsem kdy z úst své matky... slychala ZlatSe10-47;*
šetřiti: *oni byli hlasu svého šetřili DalSe8-114;*
střežiti: *jakoby chtěl drahého pokladu střežiti RuthSe3-196;*
strávití: *posledních zimních měsíců s chotí v hlavním městě strávití AngSI-681; a zpomenu-li na chvíle, jakých jsme při plném žbáknou ztrávili... ProchKv35-352;*
uděliti: *udělil jim vlastního erbu ZlatSe10-13; není vždy lékař dobrý, jenž podává léky lahodné; ale podle neduhu musí udělovati také hořkých BranSe10-264;*
ukrotiti: *pokoušeje se častým listem ukrotiti hněvu svého krále BenSe10-160;*
ušetřiti: *křesťanské krve a drahých životů ušetřiti TatPo46-16;*
užívatí: *užívati takovýchto prostředků BranSe10-282;*
zakusiti: *tuším, že bych dříve všech nemocí zakusiti musel Kv34-6;*
zapíratí: *proč bych se za to styděl a jména svého zapíral? RozVlast40-270;*
zapomínati: *v pomámení smyslu zapomíná panenského studu PPSe10-183;*
žádati: *a protož laskavých přátel a krajanů svých... o hojnou podporu žádám Kv35-312.*

4. Kromě starých genitivních vazeb užívá Tyl hojně také genitivních konstrukcí nepůvodních, analogických. I ony jsou rozšířeny hlavně v jeho próze z let třicátých a z první poloviny let čtyřicátých. Tylův jazyk se po této stránce nijak podstatně neliší od jazykové praxe četných jiných obrozenských autorů. Také pro Tyla je v starším období jeho spisovatelské činnosti příznačná jistá záliba v genitivních spojeních. U části těchto konstrukcí lze hledat i jeho osobní záměr stylistický nebo alespoň zmíněný už vliv slohu vysoké literatury; většinou však jde jen o odraz běžného dobového usu.

Jsme si vědomi toho, že ne všechna neobvyklá genitivní spojení, která se vyskytují

v Tylově próze, lze klasifikovat jako nová, jako spojení vzniklá až v obrozené češtině z přílišné hyperkorektnosti nebo z příčin stylistických. Nemusí tomu tak být zvláště u genitivních určení stojících po slovesech předponových. Jak ukázal Trávníček⁶ na hojném materiálu, projevoval se už ve starším jazyce vůbec sklon klást po složených slovesech genitiv místo náležitěho akusativu, a to analogickým vlivem hojných předponových sloves, která měla genitiv od původu. Napodobením vykládá Trávníček genitivní rekei zvláště u některých sloves složených s předponami *po, při, vz a za*. Pro analogii svědčí i to, že se v těchto případech neklade genitiv vždy a že časem zaniká. V této souvislosti vyslovuje autor pozoruhodnou myšlenku, že „je dobře možné, že se vyvinulo povědomí, že složená slovesa vůbec žádají genitiv. Byl by to však náběh k zákonu, který časem přestal, a proto také tyto složky s *při* atd. mají dnes akusativ.“⁷

U Tyla skutečně najdeme některé genitivní vazby, které Trávníček dokládá jako analogické už v jazyce starším. Patří k nim na příklad genitivní určení po slovese *přivítati*. Trávníček uvádí doklad: *poňovadž jsi všech kajících pryzvyptal* (str. 90), Tyl má spojení obdobné: *radostně přivítala sestra milých hostů* AngKv35-482. Podobné sloveso *zapíratí* má ve starém jazyce analogický genitiv: *zapíraje toho i jiného skutkem i řečí* (str. 90). Genitivní určení po slovese *zapíratí* klade také Tyl: *proč bych se za to styděl a jména svého zapíral?* Vlast40-270.

Jde tady v těchto a v mnoha jiných případech o genitivní vazbu sekundární, avšak doloženou už v jazyce starém.

Pro poznání mluvnické struktury Tylova jazyka a jejího vývoje nemá ovšem rozlišování starších a novějších nepůvodních konstrukcí genitivních podstatného významu a nelze je ani v jednotlivých případech spolehlivě provést. Obojí poskytují stejné cenné svědectví o tom, že se v knižní obrozené češtině dočasně projevovala silná tendence k nadměrnému užívání vazeb genitivních, a to i po slovesech, která měla od původu vazbu akusativní. Skutečnost, že jsou nepůvodní vazby s genitivem časté i v rané próze Tylově, ukazuje na těsné sepětí Tylova jazyka s dobovým usem spisovným. Srovnej např.⁸

cititi: koně začali frkati, oznamujíce, že cítí jiných na blízku LichKv35-97;

dáti: jakož i základu dali všechném slovům mým Kv35-510;

dohnati: (= puditi): zvědavost bylaby přece mladých i starých do zámku dohnala ŽeKv39-74;

doufati: doufati směl dobrého prospěchu LichKv35-38;

kaziti: že darmo kazí papíru DopKv35-310;

libati: rtové moji libali slzčích zraků KomKv34-44;

mařiti: že se mařt času a papíru Kv34-390;

míti: abyste měl tak učenlivých záků DeKv41-410; *máš ještě rukou svých* KniHKv35-430; *mohu-liž mítí krásnějšího hradu* BranSe10-264;

mísiti: v obecný ples i svých hlasů mísili DalSe8-112;

najiti: brzy našel i rozmanitého zaměstnání AngKv35-482;

napravovati: chléje omylů nepatrných napravovati Kv34-390;

nésti: nesl toho Otakar velmi žalostně BranSe10-262; *nesl toho pán milostivý těžce* BenSe10-166;

obdržeti: Hanuš obdržel zvláštního erbu RuthSe3-2;

obrátkati: oči svých... k okrouhlému oknu obrátily ZlatSe10-10; *všecko tam obrátilo zvědavých zraků* DeKv41-20;

odváděti: nebot všech přítomných do vězení odváděti musela ZlatSe10-44;

otočiti: otočil zraků svých do kouta BHSl-811;

postaviti: oba postavivše štítů svých BenSe10-125;

pověděti: a pověděv mu také jména svého, úřadu i účelu cesty své KomKv34-21;

prodloužiti: že jsem poblouzením spěchu svého prodloužil PPSe10-172;

poznati: že mi dal poznati nejkrásnějších ženských rozkoší LichKv35-125;

prokazovati: pod nebem českým takových žertků prokazovati ProchKv35-318;

protahovati: protahoval ještě sklíčených oudů SvaKv34-153;

přijímati: a střechy budou přijímati pocestných BranSe10-275;

přiznati: *přiznal soudu svého k soudu mému* Kv35-119;
 přivítati: *radostně přivítala sestra milých hostů* AngKv35-482;
 rozeznati: *rozeznati bylo blížtelch se jezdců* SvaKv34-244;
 sebrati: *seber nyní poplašených smyslů* ŽeKv39-83;
 sledovati: *sledoval zraků králových* DeKv41-18;
 splniti: *kdy nám slibu splnilí vyznavači boha ukřižovaného?* PPSel0-184;
 tropivati: *kdož oněm nejvěššího tropivají povyku* Kv35-299;
 uhostiti: *jakých předodivných tvorů... uhostí* Kv34-371;
 ukládati: *muži ukládá život vyškých povinností a sladších rozkoší* DeKv41-324;
 ukloniti: *kam přitšše hlavy své ukloní* ZlatSel0-18;
 upříti: (= podívati se): *upřela naň Angelína zraků* AngSI-684;
 věděti: *pověděl pak dívce, čeho měla o stavu druhé matky své věděti* ZlatSel0-47;
 viděti: *viděti bylo uměle řezaných sešlů* SvaKv34-226; *uvidíš některých, an se s duší nepokojnou po slávě honíti — a opět jiných, co pod střechou slamenou tiše chléb svůj pojídati budou; uvidíš postřelených milenců a vyléčených manželů* StarýKv35-509;
 voditi: *kteří svých dětí... do divadla vodivají* ŽeKv39-60;
 voliti: *i neostýchala se voliti všelikých prostředků* RuthSe3-6;
 vykázati: *rokům jejím jímého břehu vykázati* DecKv42-86;
 vyklepati: *ještě sáčeků svých vyklepati* DeKv41-26;
 vypravovati: *vypravoval mi Vilim o horlivém... mužikovi tom takových kousků* Kv34-41;
 zastaviti: *a zastaviv kroků svých* DeKv41-75; *začnu slovy koapnými, leč on mi rázem průlevu dalšího dlaní zastavil* KomKv34-36;
 zaškarediti: *a zaškaredil tváři svých ještě smutněji* ŽeKv39-20;
 zatíti: *zárlivost zatala mu drápů svých do upřímného srdce* ZlatSel0-35;
 zděditi: *kde pak si toho pokladu zdědila?* ZlatSel0-21;
 zostřiti: *oba zostřili kroků svých* LichKv35-103.

Záměrně omezuje výčet genitivních spojení v Tylově próze jen na ta, která jsou už v dnešním jazyce buď zcela nemožná nebo silně zastaralá. Neuvádíme tedy genitivní konstrukce běžné i dnes ani zřejmé případy užití genitivu partitivního.

Mnohých genitivních vazeb neužívá Tyl zcela důsledně. Často klade po též slovese jednou genitiv, jindy akusativ. Srovnej např.:

rtové moji líbali slzčích zraků KomKv34-44 × *hlavě líbajice prach po dívčích střevecích* SvaKv34-178; *všechno tam obrátilo zvědavých zraků* DeKv41-20 × *s nábožným povzdechem obrátil jsem zrak k milosrdným nebesům* KomKv34-12; *Bohové slyšeli slib náš, i chránit služebníků věrných* PPSel0-174 × *zpozoroval jsem, že se odmlouvou proti zamilovaným návrhům hrymílovného syndikuse zasazují, kteréž chrániti všelikou silou se namáhá* KomKv34-30; *pozdvihl opět listu* SvaKv34-246 × *a pěst s nahou dýkou hrozivě pozdvihnuv* SvaKv34-188

a mnohé jiné.

Nejednou je užití genitivní vazby proti náležité vazbě s akusativem u Tyla motivováno stylisticky. V průběhu vývoje Tylova jazyka se však kolísání mezi vazbami genitivními a akusativními vcelku jednoznačně vyrovnává ve prospěch živých vazeb akusativních.

5. Během čtyřicátých let genitivních konstrukcí v Tylově jazyce rychle ubývá. Ustupují jak staré knižní vazby genitivní, tak i genitivní konstrukce nepůvodní.

V ústupu genitivních konstrukcí u Tyla se odrážejí jednak objektivní vývojové tendence spisovné češtiny třicátých a čtyřicátých let, jednak se v něm projevuje i Tylův záměr osobní.

V důsledku rychle rostoucí míry dorozumívacího úkonu spisovného jazyka, tj. s jeho pronikáním do nových funkcí a k širším vrstvám aktivních uživatelů, dochází během čtyřicátých let k přirozenému prohlubování stylistické diferencovanosti několikanásobných prostředků spisovné soustavy. Prostředky a konstrukce, které neměly oporu v jazyce lidovém (v obecné češtině) a ve vznikající češtině hovorové (konverzační), nabývaly na jejich pozadí stále výrazněji knižní povahy a nové mladší generace spisovatelů jejich užívání postupně omezovaly.⁹ To platí i o kon-

strukcích genitivních. Mnohé staré genitivní vazby, přežívající v knižní obrozenské češtině jako systémové archaismy, a četná genitivní spojení utvořená sekundárně diferencují se už na sklonku první poloviny minulého století ostře od synonymních s nimi konstrukcí akusativních jako prostředky stylisticky výběrové. Mladí spisovatelé cítí, že jich nelze pro jejich zastarávající nebo uměle strojený ráz užívat mechanicky a dávají přednost stylisticky neutrálním živým vazbám akusativním. Tak dochází během čtyřicátých let k podstatnému urychlení ústupu genitivních vazeb ze spisovné soustavy.¹⁰

Protože literární působení Tylovo spadá právě do období let třicátých a čtyřicátých, je přirozené, že se tento objektivní vývojový proces zrcadlí i v jeho jazyce.

Omezování zastarávajících a strojených vazeb genitivních není však u Tyla jen spontánní odraz vývoje objektivního, nýbrž zároveň důsledek jeho pozdějších subjektivních záměrů stylistických. Tyl totiž ve svých uměleckých projevech postupně vědomě překonává vliv a tradici slohu tzv. přeromantické prózy vysokého stylu, usilující o vnějšíkovou dekorativnost, vznešenost a exklusivitu umělecké mluvy, o její programově odlišení od jazyka sdělovacího, a stává se hlasatelem jazykové přirozenosti a nenucenosti.¹¹

Kritické stanovisko k jazyku a stylu této prózy zaujal ve známé dvojdielné studii „O spisech Jana z Hvězdy“, otištěné v ČČM 1846 a 1847. V ní účtuje i s někdejší vlastní jazykovou praxí: „My byli také takoví — a jakž se nám ten těžce vyšperkaný háv nového slohu líbil! — až srdce trnulo.“¹²

Osobní přesvědčení o nutnosti přirozené, nestrojené a nenucené mluvy v oblasti projevů uměleckých, k němuž dospíval mimo jiné i proto, že svou tvorbu postupně zaměřoval stále více k potřebám a k výchově čtenářů venkovských, formuluje v této stati už přímo jako postulát obecný. Při hodnocení jazyka a stylu Markovy povídky „Známosti v průjezdu“ píše: „Celá věc se lehounce čte a četla by se ještě lehčeji, kdyby v ní sem tam přirozenější rozmluva panovala, taková totiž, která se (ovšem dle esthetického požadování) skutečně udáti, ale ne taková, kterou jen gramatikář napsati může. V tu chybu zabíhají u nás ovšem také jiní spisovatelé, zvláště když chtějí něco pěkného napsati... Jest již věru potřeba, abychom se na širém poli beletristiky z jistých mluvnických, úzce jen dle starého kronikáře urobených okovů vymknuli a lehounce, nenuceně, přirozeně mluvíti se naučili.“¹³

Sám v praxi realisuje požadavek slohové přirozenosti a nenucenosti tak, že záměrně a v hojné míře odstraňuje nebo omezuje užívání zastarávajících, neobvyklých nebo strojených podob, tvarů a konstrukcí, a to stejně výrazně v oblasti hláskoslovné, tvaroslovné, syntaktické i slovosledné.¹⁴ Jeho citlivý smysl pro živé jazykové dění mu umožňoval dobře odlišovat podoby a konstrukce, které během čtyřicátých let nabývaly už výrazně knižního zabarvení nebo které se dostávaly na sám okraj spisovné soustavy, od prostředků živých, stylisticky neutrálních. Těm dává postupně přednost před variantami zastaralými.

Plně to platí o i ústupu knižních a strojených vazeb genitivních. Také jejich omezování je u Tyla záměrné, projevuje se v něm jeho vzrůstající úsilí o přirozený, archaismy zbytečně nezatížený umělecký projev.

Názorným svědectvím tohoto vývoje jsou hojné úpravy mnohých zastaralých genitivních vazeb, které provedl Tyl v Sebraných spisech z r. 1844. Srovnej např.:

posudků takových poslouchati měl Hud.JN33-131 × *měl posudky takové poslouchati* S1-61; *tam sester obejme* ProchKv35-318 × *tam sestry obejme* S2-350; *seslal pomoci* AlVesna37-193 × *seslal pomoc* S1-86; *pokladu dobýval* t.193 × *poklad dobýval* t.86; *nemá kdy, času na jednom místě mařiti* t.202 × *nemá kdy, čas na jednom místě mařiti* t.97; *začala slzi prolévati* t.224 × *začala slze prolévati*

t.123; *když jaro svých nejkrásnějších kvítků... rozprostíralo* t.235 × *když počalo přitstí jaro... své nejkrásnější kvítka prostírat* t.337; *zdržuje dvou jiných podob* KomKv34-1 × *zdržoval dvě jiné podoby* S4-97; *požádal jsem lidí domácích* PLKV36-20 × *požádal jsem tedy své domácí lidi* S4-25; *dostí časné jsem nenadáleho pohnutí utišil* PraCV37-292 × *dostí časné jsem nenadále pohnutí utišil* S2-300; *hlav svých... skloníme* AIVesna37-225 × *hlavy své... skloníme* Sl-215; *bystře ucha napínaje* t.197 × *bystře uši napínaje* t.91; *ztenčují práva jeho* LVKv42-65 × *ztenčují právo jeho* S2-194; *pln skromnosti všech zásluh... všemožně setřásati* RozKv38-266 × *plný skromnosti všechny zásluky... všemožně setřásal* Sl-233; ... *a kterých překřtívati... neplatné a nemožné by bylo* t.267 × *a ježto překřtívati by zbytečno... bylo* t.236; *lepšího zaopatření se naskytovalo* t.275 × *lepší zaopatření se naskytovalo* t.245; *neúvěřoval si oči k příteli pozdvihnouti* LB Vlast40-135 × *neúvěřoval si oči k příteli pozdvihnouti* Sl-198; *píchnutí bylo mu zarazilo dechu* t.138 × *píchnutí bylo mu zarazilo dech* t.201 aj.

Genitivní vazby však neupravuje Tyl mechanicky. V případech, kdy cítí, že je intence slovesa na genitivní určení živá, zaměňuje naopak starší akusativ žadaným genitivem. Patrně to dokazují doklady typu:

jméno moje vážili sobě vůdcové HudJN33-8 × *jména mého vážili sobě představení* Sl-8 apod.

Své pozdější negativní stanovisko k nadměrnému užívání genitivních vazeb vyjádřil Tyl také přímo. V citované studii „*O spisech Jana z Hvězdy*“ píše: „Který mladý člověk promluví ku př. k chudé, staré ženě a k tomu na první potkání: „Vaší tvář že by nikdy byl neoslonil paprsek slasti, ani za dnů mladosti, ani tehdaž ne, kdežto jste v nejbláženějším světa i sebe zapomenutí manželovi svému před oltářem ruky podala?“ — Nevidíte, jak si to vyšlapuje všecko jako na chůdách? A ty genitivy, ty jsou v podobném případě to nejkrásnější? *Vína* nebo *piva* mohla mu nevěsta toho dne podati; ale *ručky*? — mně se zdá, že mu podala celou ruku, a že se p. gramatikáři urputným zastáváním genitivů často svévolně o pěkný rozdíl u vyjádření okrádají.“¹⁵

Z citátu je patrné, že Tyl vystupuje hlavně proti mechanickému zachování takových genitivních vazeb, jejichž původní význam byl už zcela otfelý, v nichž genitiv proti akusativu nevyjadřoval žádný zvláštní významový odstín. Zpravidla měl za ně spisovný jazyk už běžně rozšířenou vazbu s akusativem, na jejímž pozadí nabývala genitivní konstrukce stále výrazněji knižního zabarvení. K takovým spojením patřily kromě typu *podati ruky* na příklad také genitivy po slovesech *poslouchati, pozvednouti, čekati, chrániti, pykati, pomstíti, hledati* atd.

Ústup genitivních vazeb v pozdější Tylově próze dobře dokládá stav v povídkách *Uhlík a vládyka* (1851) a *Karbaník a jeho milá* (1851). Mnohá slovesa, po kterých Tyl dříve často kladl genitiv, mají tu už pravidlem vazbu akusativní nebo předložkovou. Srovnej např.:

hájl jej proti všem nátiškům UhlPo51-23; *že bude zrovna u něho pomoc hledati* t.23; *ty napravíš křivdu, kterou jsi této dívce učinil* t.38; *A co jste od vládyky očekávali? Očekávala jsi to dívko?* t.27; *že jsem obracela oči výše* t.38; *že mu podal uhlík vítanou přítelnu* t.29; *tu teprva pozvedl hlavu* KarbPo51-68; *ale pozvedla oči, a z těch zářila blaženost* UhlPo51-22; *poslouchal jezt slova s velikým pohnutím* t.27; *a posledně upřimnou matku* KarbPo51-55; *a upřel proněkavé zraky na vládyku* UhlPo51-35; *a Příbor upřel na něj zraky temné planoucí* t.41; *i vypravovaly celé příběhy* KarbPo51-61; *abych si vyprosil právo* UhlPo51-27; *i odhodlal se tedy na prudké řeči Příborovy zapomenouti* t.29; *ztrávil ten čas velmi pokojně* KarbPo51-73; *nerozuměla, co otec minulého dne žádal* UhlPo51-40-aj.

6. Postupným nahrazováním knižních a umělých genitivních konstrukcí živými vazbami akusativními nebo předložkovými ztrácel Tylův jazyk velmi mnoho ze své původní knižnosti. Přibližoval se tak zároveň k živé mluvě lidové. Avšak jak patrné z našich dosavadních výkladů, nedocházelo v tomto případě ke „zlidovění“ Tylova jazyka tak, že by Tyl nahrazoval prostředky spisovné podobami lidovými, tj. nespisovnými, nýbrž tak, že při realizaci svých subjektivních záměrů stylistických

dovedl sladit vlastní jazykovou praxi s objektivními vývojovými tendencemi spisovné soustavy v celku. „Zlidovění“ jeho jazyka tak probíhá plně v rámci vývoje soudobé struktury spisovné.

B. Genitiv záporový

1. V knižní obrozenské češtině se projevuje silná tendence k důslednému užívání genitivu záporového.¹⁶ Byla přímo podporována soudobou jazykovou teorií. Genitivní vazbu po záporných slovesech předepisovaly všechny obrozenské mluvnice. Dobrovský k pravidlu o důsledném užívání genitivu záporového ve všech záporných větách dodává: „Bessere Schriftsteller erlauben sich gar selten hierin eine Ausnahme.“¹⁷ Vazbu akusativní po záporných slovesech označuje za konstrukci lidovou. Ještě Tomíček v mluvnici z r. 1850 požaduje kladení genitivu záporového bez jakéhokoli omezení: „Je-li sada záporná, klade se Akk. do Genitivu: *nemáme žádného místa; neuvidím přátel svých*...“¹⁸

Rozbor „vysoké literatury“ v prvních třech desetiletích minulého století ukazuje, že odchylek od tohoto pravidla bylo skutečně jen velmi málo. Méně důsledný je genitiv záporový v soudobé próze „zlidovělé“, kterou v hojné míře přinášely tehdejší zábavné a „kratochvilné“ časopisy. Nejsilnější a také nejdéle se udržovala tendence k důslednému užívání genitivu záporového v projevech odborného a naukového stylu.¹⁹

Proti důslednému kladení genitivu záporového se postavil už J. Kollár: „Tak je i s negativními výpověďmi, po kterých někteří chtějí, aby se vždy genitiv kladl. Z jaké to ale příčiny? „Neotevřel usta.“ jak se říká v životě, jest dobře dramaticky mluveno, nebo je dobře logicky mluveno, nebo je dobře logicky myšleno, nebo tu není řeč o nějakém trochu, nebo o nějaké částce otvoru, ale o negativní celosti, kterou slovíčko ne již dostatečně značí; tak i: já tu knihu nekoupím; donesl jablka, která jsem tam nechal; dobře je: neprodají plátna? (totiž několik loktů, kusů), ale je dobře: neprodáte toto plátno? (totiž všecko, které tu před očima jest).“²⁰

V praxi se však běžně užívá genitivu i od substantiv, u kterých není partitivní pojetí možné. Genitivní vazby se kladou nejen po záporném slovese určitém, nýbrž i v nepřímé závislosti po infinitivu, který záporné sloveso rozvíjí. Srovnej např.:

nedaly mu přece spatřiti posledního uhelného kamene Krok33-60; *jen že zákonitosti této ani zřetelně vykonati nemohl* t.36; *a nepokusil se haněti toho, čemuž... nevyrozuměl* Ru10br4; *že z té příčiny žádné estetiky a žádného rytmu míti nemohou* HněvZ1-60; *nemohla by obrazu vznešenějšího vyčarovati* ČinKv34-7 aj.

2. Také Tyl užívá záporového genitivu ještě hojně, avšak ne zcela důsledně. Běžně klade po záporném slovese do genitivu substantiva abstraktní a ta, která připouštějí partitivní pojetí. V jiných případech se střídají vazby genitivní s vazbami akusativními. Srovnej např.:

nepozorujíc v prvním okamžení příchozích t.104; *a nepodpaluj hněvu svého* t.125; *neodvracuj tváři svých ode mne* t.123; *s kovářem ničeho nesvede* t.3; *jáť vám neupírám zásluh vlasteneckých* ProchKv35-283; *proč necházíte a neberete rejče do rukou?* t.283; *školy v osadě nebylo* t.284; *neměla dívka rodičů* t.336; *netropte se mnou žertů* t.336; *dávno jsem byl tak živého představení neviděl* Kv34-11; *avšak neobrátil kroků svých* SváSe8-90; *slzí však již neměla* AngSI-689; *a nemajíce ani příhodné doby ani stále se střídajícího obcenstva* Se14-380; *a samy takových límců nenosíme* DeKv41-4; *světla nebeská nebyla ještě otevřela oči svých* LichKv35-2; *listu přátelského nepošle* SvaKv34-244; *neposlala Bětunka hlasu svého nazpět* KomKv34-43; *takových očí Sokolov ještě neviděl* AngSI-677; *nezapírám toho* KomKv34-5; *nezná již vruků jeho* VRKv36-18; *že dětí bohatého i pověstného domu ničeho podati nemůže* DoeKv42-98; *aby jiných členůů nevytrhovali* PomKv47-18;

nepotřebuje stavěti vlastního přístřeší Kv34-371; nechtěl té písně poslouchati JKv31-52; avšak nechťjme nyní zpomínámt na zemřelé obnovovati bolesti SvaKv34-178; nemohla děle... zraku bodavého sněsti VězKv36-217; neznal — neuměl pojmenovati zvuků takových t.247; chváliti nemohu matek a otců ŽeKv39-80; nemohl ani k obraně hlasu pozvednouti ZlatSe10-36 aj.

Avšak už ve svých prvotinách klade Tyl v záporných větách také akusativ. V průběhu vývoje Tylova jazyka frekvence akusativních vazeb stoupá. Srovnej např.:

krev naši nevgleje nadarmo PPJN33-29; a protož na mně přátelskou o ní rozmluvu více nežádej JN33-31; neslyšel dupot koní... neslyšel mnohozvuký třepot dvaceti loveckých trubek SvaKv34-184; avšak slzy ubohého Hanuše (horko) vysušiti nemohlo LichKv35-18; že ani ruku před očima viděti nebylo t.97; bylby v temnostech nerozeznal kovárnu t.2; proč bych svému pánu bohatou nevěstu z Lichnice nepopřál t.16; nena jde-li dceru na Malé Straně DalSe8-10; i nemohl mi prosbu odepřítí ProchKv45-346; aby nemocnou šikáním neprobudila LVKv42-49; a jazyk nekonal službu svou DceKv42-85; aby mu žádnou práci nedávali ChudPo47-20; aby sedlák holku zas nevyháněl t.21; a kořist svou tuze pevně nedrželi BranPo47-122; oči z něho nespouštěje t.127; čekal na něho práce, kterou nemohl odložití PocSI-701 aj.

O ústupu genitivu záporového svědčí také mnohé úpravy, které provedl Tyl v Sebraných spisech z r. 1844. Např.:

netropte... žertů ProchKv35-336 × netropte žerty S2-367; neslyšel jsem již dávno české zpěvohry RozKv38-275 × neslyšel jsem již dávno Českou zpěvohru S1-247; to všecko vědt — ale právě jako slečinka toho na sobě ukázati nechťejí t.275 × to všecko vědt — ale právě jako tato slečinka nechťejí to někdy na sobě ukázati t.247; aneb alespoň přležitosti se nenaskytuje LVKv42-37 × anebo se alespoň přležitost naskytuje S2-159; pečlivější hospodyně nemohl jsem naléztí t.53 × pečlivější hospodyně nemohl jsem naléztí t.180; nezapírám toho KomKv34-6 × nezapírám to S4-89; neměj o mne strachu LVKv42-46 × neměj o mne strachy S2-171 aj.

3. K ústupu genitivu záporového dochází v uměleckém a publicistickém jazyce čtyřicátých let všeobecně. Je to důsledek rostoucího vlivu jazyka lidového na jazyk spisovný. Nové generace spisovatelů cítily už záporový genitiv jako konstrukci příliš knižní a kromě ustálených spojení (*neměl pokoje, neměl ani groše, nařekl ani slova* aj.) dávaly přednost živým vazbám s akusativem. Záporový genitiv se hojněji držel u abstrakt a v odstínu partitivním.

Objektivní jazykový vývoj se tak dostával do rozporu s konservativním stanoviskem soudobé jazykové teorie. Ta často vytyká soudobým spisovatelům, že porušují pravidlo o důsledném kladení záporového genitivu.²¹ Svědčí o tom např. i slova recensenta v České Včele, který po této stránce kritizuje jazyk překladu J. Černého: „Genitivů v záporných průpovědích, jak to pohřichu mnozí z novějších činí, příliš zhusta nešetřeno.“²²

Při nedostatku školní jazykové výchovy nemohla však jazyková teorie rychlému ústupu genitivu záporového v této době úspěšněji čelit.

Na sklonku druhé poloviny minulého století se jí sice prostřednictvím rozvinutého českého školství zčásti daří užívání záporového genitivu poněkud oživit. Bylo to však v této době umělé zasahování do spisovné normy, neboť vývoj zcela nezadržitelně směřoval k úplné likvidaci záporového genitivu jako pádu syntaktického.²³

POZNÁMKY

¹ Charakteristiku jazyka slohu této „vysoké“ literatury i teoretické názory na podstatu a vlastnosti umělecké mluvy podává F. Vodička, *Počátky krásné prózy novočeské*, Praha 1948, str. 366.

² J. Kollár, *Myšlenky o libozvučnosti řeči vůbec, obzvláště československé*, KrokI,3 (1822), str. 44.

³ ČČM 1830, str. 226—227.

⁴ ČČM 1843, str. 412.

⁵ Tamtéž, str. 413.

⁶ Fr. Trávníček, *Studie o českém vidu slovesném*, Praha 1923, str. 88—91.

⁷ Tamtéž, str. 90.

⁸ Snažili jsme se vyloučit všechny případy genitivu partitivního, přesto však i v dokladech, které uvádíme, není někdy partitivní pojetí zcela nemožné.

⁹ Srovnej k tomu podrobněji M. Grepl, *Vývoj spisovné češtiny za obrozění a jazyková theorie*, Sborník prací filosofické fakulty BU, A6 (1958), str. 74—87.

¹⁰ Proces ústupu genitivních vazeb má své kořeny už v jazyce starém. Jeho vnitřní systematické příčiny i vnější podmínky a okolnosti, které jej v různých obdobích usměrňovaly, vyloučil nově K. Hausenblas v knize *Vývoj předmětového genitivu v češtině*, Praha 1958. Upozorňuje tu i na základní vývojové tendence předmětového genitivu v obrozenecké češtině.

¹¹ Srovnej k tomu Al. Jedlička, *K otázce jazykové kultury v třicátých a čtyřicátých letech XIX. století*, Studie a práce lingvistické I, Praha 1954, str. 458—472.

¹² Citováno podle J. L. Turnovského, Spisy Josefa Kajetána Tyla XIV, str. 305.

¹³ Tamtéž, str. 325.

¹⁴ Podrobně o tom pojednáváme v rukopisné práci *Vývoj mluvnické stavby v jazyce Tylových prózy*, kandidátská disertace, Brno 1959. Viz též M. Grepl, *Vývoj slovosledu v jazyce Tylových prózy*, SaS 1959, 4, str. 247n.

¹⁵ Citováno podle J. L. Turnovského, Spisy Josefa Kajetána Tyla XIV, str. 325.

¹⁶ Srovnej k tomu K. Hausenblas, op. cit., str. 87n.

¹⁷ J. Dobrovský, *Podrobná mluvnice*... (vyd. z r. 1940), str. 694.

¹⁸ J. S. Tomíček, *Česká mluvnice*, Praha 1950, str. 232.

¹⁹ Viz K. Hausenblas, op. cit., str. 88.

²⁰ J. Kollár, *Myšlenky o libozvučnosti řeči vůbec, obzvláště slovanské*, Krok I,3 (1822), str. 44 až 45.

²¹ Viz např. J. Jungmann, *Napomínatel. Omylů v písemný jazyk československý se vpluzujících sbírka první, s předslavím*, ČČM 1843, str. 413.

²² Česká Věsta 1835, str. 272.

²³ Rozsah užívání genitivu záporového v češtině dnešní postihl Fr. Trávníček v stati *Záporový genitiv v češtině*, SaS-1938, IV, str. 128—139 a po něm nově zvláště K. Hausenblas, op. cit., str. 93—122.

Seznam použitých zkratk

Zkratky časopisů:

Kv = Květy

JN = Jindy a Nyní

Po = Pražský Posel

Rozm = Rozmanitosti

ČV = Česká Věsta

Hlas = Hlasatel český

Vlast = Vlastimil

Jiné zkratky:

Se = Spisy Josefa Kajetána Tyla, vydání J. L. Turnovského, Praha.

S = Sebrané spisy Jos. Kaj. Tyla 1—4, Praha 1844.

Choch = Prokop Chocholoušek

Sab = Karel Sabina

Fil = Václav Filípek

Hvěz = Jan z Hvězd

Rul0br = Jan Rulík, Sláva a Výbornost Jazyka Českého, Praha 1792

Zkratky Tylových povídek:

Al = Alchimista

Ben = Statný Beneda

Dal = Dalimil

De = Dekret kutnohorský

Hud = Hudební dobrodruzi

J = Rozpustilý Janeček

Kom = Komedianti

LV = Láska vlastencova

PL = Po pěti letech

PP = Poslední pohanka

Poc = S poctivostí nezahyneš

Ang = Angelina

Bran = Braniboři v Čechách

Dce = Dceřina přísaha

Dop = Dopisy patrných osob

Chud = Chudé děvče a bohatý synek

Kat = Katův syn

LB = Láska básníková

Lich = Slečna Lichnická

Pom = Pomněnky z hrobu nejstaršího Čecha

Pra = Praha

Proch = Procházky po vůkolí pražském

Roz = Pomněnky z Roztěže
 Starý = Starý rok novému roku
 Věz = Věžeň v bílé věži
 Zlat = Zlatníkova milenka

Ruth = Svátky na Vyšehradě
 Tat = Tataři u Holomouce
 VR = Pohádka o vodní růži
 Že = Ženich na licho

РОДИТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ ОБЪЕКТА В ЯЗЫКЕ ПРОЗЫ ТЫЛА

Частота употребления родительного падежа объекта в книжном языке чешского национального возрождения гораздо больше, чем в современном чешском языке. С одной стороны, в нем отживают в значительной мере устаревшие первоначальные генетивные конструкции, поддерживаемые современной языковой теорией, а, с другой стороны, в нем слишком широко аналогичные генетивные сочетания. Распирение аналогичных конструкций, причины которого лежат в сверхкорректности и в так называемой „высокой литературе“, мотивировано и стилистическими замыслами. Кроме того в это время еще в большой мере сохраняется родительный падеж отрицания, и даже в тех случаях, когда это не мотивировано семантически.

Количество генетивных конструкций в языке ранней прозы Тыла вполне соответствует современной ему действительности. Это указывает на то, что язык Тыла не развивается на основе народного. Это находится в тесной связи особенно с языком и стилем так называемой доромантической прозы 20-х годов.

Быстрый рост коммуникативных функций чешского литературного языка на протяжении 30—40-х годов прошлого столетия отражается в углублении стилистической дифференциации между синонимическими вариантами и внутри литературной системы.

Употребление вариантов, которые на фоне народного и разговорного языка приобретают остро книжный характер, существенным образом ограничивается в это время.

Быстро отживают и начинают восприниматься как неупотребимые генетивные конструкции. На практике это выражается в сильном ограничении количества их употребления.

У Тыла, однако, необходимо видеть в позднейшем языковом исчезновении генетивных конструкций не только отражение намеченного объективного развития, но и одновременно следствие его субъективных, т. е. стилистических, замыслов. Так постепенно он намеренно уходит от практики „высокого стиля“ и становится глашатаем языковой естественности и непринужденности. Это проявляется в сознательном отстранении отживших или неестественных оборотов и конструкций.

Намеренно постепенно ограничиваются книжные и неестественные генетивные сочетания. Об этом свидетельствует как то, что Тыл в новом издании (1844) своих старых повестей в значительной мере заменяет конструкциями с винительным падежом, так и то, что он и теоретически выступает (1847) со стилистических позиций против механического употребления устаревших или неестественных генетивных оборотов в языке художественной прозы.

Отстранение этих оборотов приближало язык Тыла к живому народному языку. К „онароднению“ языка, однако, он доходит, как видно из нашего изложения, не заменой средств литературных конструкциями народного языка, т. е. нелитературного, а тем, что в стилистических замыслах отождествляет свою языковую работу с объективным развитием литературной системы. Это имеет большое значение для решения вопроса, каково место языка Тыла в развитии художественного чешского языка и каково его значение в этом развитии.

Перевела Л. Ондřejжова

DER OBJEKTIVE GENITIV IN DER SPRACHE VON TYLS PROSA

Die Vorkommenshäufigkeit des objektiven Genitivs ist im buchmässigen Tschechischen der Wiedergeburtsepoche unvergleichlich grösser als es im gegenwärtigen tschechischen Sprachgebrauch der Fall ist. Teils handelt es sich um das Ueberleben von zahlreichen veralteten, von der zeitgenössischen Sprachtheorie unterstützten ursprünglichen Genitivfügungen, teils aber erfahren in der Sprache dieser Epoche analoge Genitivfügungen vorübergehend übermässige Verbreitung. Die Verbreitung von analogen Fügungen hat ihren Grund besonders in dem über-

triebenen Streben nach Sprachrichtigkeit; auf dem Gebiet der sog. „hohen Literatur“ liegen ihr auch stilistische Intentionen zu Grunde. Ausserdem bleibt noch in dieser Zeitspanne in hohem Masse auch der Negationsgenitiv erhalten, und zwar auch in Fällen, wo er keine semantische Motivierung aufweist.

Der Umfang der Genitivfügungen in Tyls früher Prosa steht mit dem zeitgenössischen objektiven Sprachgebrauch in vollem Einklang. Es zeigt sich, dass Tyls Sprache nicht auf volkstümlicher Grundlage fusst. Besonders eng ist seine Beziehung zu der Sprache und Stil der sog. präromantischen Prosa der 20er Jahre.

Die rapide Entfaltung der kommunikativen Funktion der tschechischen Schriftsprache im Verlauf der 30er und 40er Jahre des vergangenen Jahrhunderts widerspiegelt sich in der Vertiefung der stilistischen Differenzierung zwischen den einzelnen synonymen Varianten und Mitteln des schriftsprachigen Systems. Die Verwendung von solchen Varianten, die auf dem Hintergrund der volkstümlichen Sprache und der Umgangssprache einen starken buchmässigen Einschlag annahmen, wird in dieser Zeitspanne weitgehend eingeschränkt.

Auch zahlreiche Genitivfügungen werden in dieser Zeitspanne antiquiert und als unnatürlich empfunden. In der Praxis kommt daher auch zur starken Einschränkung ihres Vorkommens.

Bei Tyl muss man jedoch die späteren markanten Schwunde der Genitivfügungen nicht nur als Widerspiegelung der angedeuteten objektiven Entwicklung auffassen, sondern gleichzeitig als eine Folge seiner subjektiven, d. h. stilistischen Intentionen. Tyl neigt sich allmählich ab von der Sprachpraxis des „hohen Stils“ und wird zum Kämpfer für sprachliche Natürlichkeit und Zwangslosigkeit. Diese Bestrebungen äussern sich in seiner zielbewussten Beseitigung von veralteten oder gekünstelten Formen und Fügungen.

Zielbewusst ist auch Tyls allmähliche Einschränkung von buchmässigen und gekünstelten Genitivfügungen. Dies ergibt sich schon aus der Tatsache, dass Tyl im Neudruck (1844) seiner älteren Erzählungen die Genitivfügungen reichlich durch lebensnahe Akkusativfügungen ersetzt, wie auch daraus, dass er auch theoretisch vom stilistischen Standpunkt aus gegen den mechanischen Gebrauch der veraltenden oder gekünstelten Genitivfügungen auf dem Gebiet der Sprache der Kunstprosa auftritt (1849).

Die Beseitigung dieser Fügungen brachte Tyls Sprache der lebendigen Volkssprache nahe. Wie aus unseren Ausführungen hervorgeht, beruht dieser Prozess des „Volkstümlichwerdens“ nicht vielleicht in der Ersetzung der schriftsprachigen Konstruktionen durch verschiedene aus der Volkssprache stammende, d. h. ausserhalb der Schriftsprache liegende Mittel, sondern darin, dass Tyl, von seinen stilistischen Intentionen geleitet, seinen Sprachgebrauch mit der objektiven Entwicklung des schriftsprachigen individuellen Gefüges in Einklang brachte (identifizierte). Dies ist von grundsätzlicher Bedeutung für die Lösung der Frage, welcher Platz in der Entwicklung des Tschechischen in der Wiedergeburtsepoche der Sprache Tyls gebührt und welchen Anteil er an dieser Entwicklung hat.

Übersetzt von M. Beck